

BAYKAN SEZER

**SOSYOLOJİDE
YÖNTEM
TARTIŞMALARI**

Sosyologca Kitapları / 105
Baykan Sezer Kitapları / 7

Baykan Sezer
Sosyolojide Yöntem Tartışmaları

Sosyologca Kitapları Genel Yayın Yönetmeni ve Dizi Editörü:
Ertan Eğribel - Yüksel Yıldırım

Sorumlu Genel Yayın Yönetmeni:
İbrahim Horuz

Kapak Tasarım ve Mizanpaj:
E&M

Baskı ve Cilt
MD Ofset Matbaacılık
Zeytinburnu-İstanbul
Sertifika No: 50194

1. Baskı: 1993
Doğu Kitabevi'nden 2. Baskı: Mayıs 2022

ISBN: 978-625-7089-73-9

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 11392

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.
Doğu Kitabevi Yeni Alan Yayıncılık'ın yayın markasıdır.

Doğu Kitabevi
www.dogukitabevi.com
İslambey Caddesi, 102-104B Eyüpsultan-İstanbul
Tel.: 0 212 527 29 26
bilgi@dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

SOSYOLOJİDE YÖNTEM TARTIŞMALARI

I- GİRİŞ.....	7
II- TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE EYLEM.....	19
A- Sosyoloji ve Felsefe.....	22
B- Sosyoloji ve Uygulama.....	35
III- TOPLUM	49
IV- TARİH VE TOPLUM BİLGİSİ	75
V- İLK DEĞERLENDİRMELER.....	103

I GİRİŞ

Sosyoloji, genç bir bilim dalıdır. Ancak geçen yüzyıldan bu yana bilimler arasındaki yerini almıştır. Sosyoloji genç bir bilimdir. Bilim oluşuyla birlikte konusu olan olaylarla yeni tür ilişkiler söz konusu olmaya başlamıştır. Sosyolojinin bir bilim oluşuna yol açan bu ilişkiler yanında insanlığın aşağı yukarı sosyolojinin ortaya çıkışından bu yana bilimlerle olan ilişkileri, bilim anlayışı ve bilim konularına yaklaşımı da büyük bir değişikliğe uğramış bulunmaktadır. Bu yüzden sosyolojinin yeni bir bilim olması nedeniyle konularına yaklaşımı bazı farklılıklar gösterirken aynı zamanda bilimlerde görülen gelişmeler sonucu önemli değişikliklere de uğramıştır. Bu iki yönlü gelişme, oluşmakta olan sosyolojiyi yakından etkilemiş ve büyük ölçüde kendisi üzerine soru soran ve sürekli bu soruları yenileyen bir bilim olmasına yol açmıştır. Yeni bilim anlayışı ile sosyolojinin ortaya çıkışı arasındaki ilişki tek yönlü olmamıştır. Çeşitlilik ve zenginlik göstermektedir. Yeni bilim anlayışı sosyolojinin bilimler dizisi içinde yerini almasını sağlarken sosyoloji çalışmaları da yeni bilim anlayışının pekişmesine ve yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Sosyolojinin ortaya çıkışı ile birlikte eski bilim anlayışı hiçbir iz bırakmadan ortadan çekilmiş değildir. Eski bilim anlayışı, yüzyıllar süren düşünce alışkanlıklarına neden olmuştur. Bu alışkanlıklar, hemen bugünden yarına insanların düşünme biçimlerinden silinmemektedir. Varlığını büyük ölçüde yeni bilim anlayışına borçlu sosyolojide de bu alışkanlıkların sürdüğüne ve söz konusu bu alışkanlıklara verilen ödünlerin örneklerine tanık olunabilmektedir. Eski bilim anlayışına göre bilim, özel bilgiler alanıdır. Bu bilgiler, gündelik ve kendi deneylerimiz içinde elde edebileceğimiz bilgilerden önemli farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle de bilim adamları sıradan insanlar olmaktan çıkmaktadır. Daha uygarlığın ilk günlerinden bilim ile uğraşanlar sıradan kişilerden farklı bir kast oluşturmuşlardır. Ayrıca bilim dili de giderek gündelik dilden uzaklaşmıştır. Gündelik yaşam dışında

II
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE
VE EYLEM

Tartışmalarımız sırasında sosyolojide yöntem konusunda karşılaşılan sorunları, bu sorunları çözümlmek için ortaya atılmış görüşleri daha yakından tanımayı amaçlıyoruz. Sorunların büyük ölçüde sosyolojinin bir bilim olarak kimliğiyle yakından ilgili olması nedeniyle tartışmalar, bizim için konunun dışında da bir önem taşımaktadır. Bunun sonucunda tartışma sırasında izleyeceğimiz amaç da daha geniş kapsamlı olacaktır.

Tartışmalarımız sırasında bugüne değin önce sosyolojinin bir bilim olarak kimliğinin, kişiliğinin belirlenmesine çalıştık. Sosyolojinin öbür bilimlerin önünde bağımsızlığını savunduk. Ve öte yanda da aynı kişilik ve bağımsızlığı Türk sosyolojisi için de, elimizden geldiği ve başarabildiğimiz ölçüde, kanıtlamak çabası içinde olduk. Türk sosyolojisi için ayrı bir kişilik ve kimlikten söz ediyoruz. Bu yalnızca biçimsel ya da duygusal bir sorun değildir. Bizim bir Türk sosyolojisinden söz edebilmemiz ve sosyolojimizin de kendi söyleyebilecek bir sözü bulunabilmesi için bunu başarabilmemiz gerekmektedir. Bunun kolay olmadığını, büyük çaba ve zahmet gerektirdiğini biliyoruz.

Sosyolojinin Türkiye’de artık belli bir geçmişi bulunmaktadır. Ana çizgileri ile ve çok kaba bir biçimde bile olsa bugün bu geçmişi ele alıp değerlendirmemiz mümkündür (Bu nedenle bugüne kadar ihmal edilmiş görülen Türk sosyoloji tarihinde çalışmalar görülmeye başlamış bulunmaktadır. Emre Kongar’ın «*Türk Toplum Bilimcileri*» adlı kitabının birinci cildi bir süre önce (Remzi, 1982), daha sonra da İkinci cildi (Remzi, 1988) yayınlanmıştır. Yine aynı konuda İbrahim Yasa’nın bir süredir çalışmakta olduğunu biliyoruz). Sosyolojinin yurdumuzda büyük başarıları olduğunu söyleyebilmemiz güçtür. Yanlış anlaşılmasın. Biz, hiçbir biçimde bizden önceki çalışmaları küçümsemek istemiyoruz. Ve yapılmış bütün çalışma-

ların kendi günü ve koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiğini biliyoruz. Böyle bir yargıya varmamız, sosyolojinin geçmişte büyük başarıları olmadığını söylememiz; bugüne değin yapılmış çalışmaları küçümsemekten yalnızca sosyolojimizde bugün de henüz çözümlenmemiş bir yığın temel sorunla karşı karşıya bulunmamız sonucudur. Üstelik bir bilim dalının kimliğini zorunlu ve tek yönlü bir biçimde başarıları üzerine kurması diye bir kural da bulunmamaktadır. Türk sosyolojisi başarı ve başarısızlıkları, yanlışlıkları, çekimserlikleri, yolu boyunca karşılaştığı güçlükler ve bugün karşısında bulunduğu sorunlarla belli bir serüveni yaşamıştır. Böylece Türk sosyolojisinin kendi özellikleriyle kendi kişiliğine kavuşması için hiçbir engel bulunmamaktadır. Bu arada en büyük görev, elbet Türk sosyologlarına düşmektedir. Toplum olarak kendi özelliklerimizin bilincine varıp kendi sorunlarımız önünde söyleyecek sözümüzün bulunması için bir çabaya girişileceği zaman Türk sosyolojisi kendi kişiliğini ve ağırlığını duyurmaya başlayacaktır.

A- SOSYOLOJİ VE FELSEFE

Biraz önce de değindiğimiz gibi tartışmalar sırasında tasamız iki yönlü ya da iki boyutlu olacaktır. Önce sosyolojinin bir bilim olarak bağımsızlığını kanıtlamamız ve daha sonra bu söz konusu bağımsız alan içinde Türk sosyolojisinin yerini belirlememiz, sorunlarını ve özelliklerini vurgulamamız gerekmektedir. Bu nedenle tartışmalarımıza genel olarak sosyoloji ile sosyolojinin kuruluşuyla birlikte bir bilim olarak ortaya çıkışı konularını ele alarak başlamakta yarar görüyoruz.

Sosyolojinin ortaya çıkış koşulları ve nedenleri üzerinde sık sık durduk. Konuya yeniden döneceğimizi sanmaktayız (Sosyolojinin bugün taşıdığı eğilimlerin temelinde doğuş koşullarının büyük etkisi bulunmaktadır. Çeşitli sosyoloji kuramlarını gereğince açıklamak ve aydınlığa kavuşturabilmek için sosyolojinin ortaya çıkış sorununa sık sık geri dönmek zorunda bulunuyoruz). Bu nedenle burada tartışmaya ya da ayrıntılara girmeden konuyla ilgili yaygın bir görüşe değinmekle yetineceğiz. Bu yaygın görüşe göre bizlere sosyoloji alanının daha önceleri felsefenin sınırları içinde kaldığı ve belli bir olgunluğa erişmesi ve belli koşulların yerine gelmesi sonucu sosyolojinin felsefeden koparak bağımsız bir bilim dalı kimliğine kavuştuğu öğretilmektedir. Felsefeyi bütün bilimlerin anası sayan ve felsefeyi bir yana öbür toplum ve insan bilimlerini öbür yana koyan bir görüşün ürünüdür. Ve bu görüş sa-

B- SOSYOLOJİ VE UYGULAMA

Sosyolojinin bir bilim olarak yol açtığı sorunlar yalnızca felsefe ile olan ilişkileriyle sınırlı kalmamaktadır. Bilindiği gibi sosyoloji yeni bir bilimdir. Buna karşılık insanların yeni konularla karşılaşması sonucu ortaya çıkmış bir bilim değildir. Sosyolojinin konuları ve bu konulara duyulan ilgi, insanlık tarihi kadar eskidir. Buna karşılık sosyoloji söz konusu bilinen konularla ilgili yeni tesa ve sorunlara yanıt bulabilmek amacıyla yola çıkacak ve yeni bir bilim sıfatını böylece kazanacaktır. Bu olay, sosyolojinin bir bilim olarak belki de en önemli özelliklerinden birisini oluşturmaktadır. Sosyoloji, bilinen ve tanınan konularda belli tasalara yönelik bir bilim olarak karşımıza çıkınca ister istemez aklımıza bir soru gelmektedir. Sosyoloji, belli kaygılara bağlı ve uygulamalı bir bilim midir? Sosyolojinin tanınan, ilgi duyulan konularda elde edilen bilgilerin uygulanma imkanının ortaya çıkması sonucu bir bilim olarak karşımıza çıktığını öne sürmek mümkün müdür?

Sosyolojinin bilimler arasında yer alışı belki de böylece açıklanabilecektir. Söz konusu açıklama biçimi sosyolojinin doğuşunun bütün neden ve koşullarını kapsamaktan uzak kalsa bile yine de bir açıklamadır. Üstelik aynı açıklamayla sosyolojinin felsefeden bağımsızlaşması konusu da aydınlığa kavuşabilecektir.

Sosyolojinin doğuşu ile bazı konularda elde edilen bilgilerin uygulama imkanına kavuşması arasındaki ilişki açıktır. En azından böyle bir imkanın artık bulunduğu inancı sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışında etkili olmuştur. Fakat bütün bunlara karşılık yanıtlanması gerekli bir başka soru daha bulunmaktadır. Bu soruya verilecek olumlu yanıt ancak sosyolojiyi uygulamalı bir bilim saymamıza izin verecektir. Soru, sosyolojinin ve sosyoloji bilgilerinin en azından temel niteliklerini uygulamaya yönelik bir bilim oluşuyla açıklayabilmemizin mümkün olup olamayacağıdır.

Sosyoloji kendisine özgü nitelikleri olan bir bilimdir. Bu nedenle de sosyolojiyi örnek bir uygulamalı bilim saymamız güçtür. Genel uygulamalı bilimlerle karşılaştırıldığı zaman sosyoloji önemli farklılıklar göstermektedir. Uygulamalı bilimler denildiği zaman bir işletme matematiğinden ya da mühendislikten söz edebiliriz. Oysa sosyolojinin uygulamalı bilimlere örnek olarak adlarını saydığımız bu bilimlerle ortak yönlerini bulabilmek çok zordur. İşletme matematiği ya da mühendislik belli bilimlerin elde etmiş oldukları bil-

III TOPLUM

Sosyolojide önemli olanın gerçeğin kendisinden önce bizim gerçeğe kurmuş olduğumuz ilişki ve sosyolojinin malzemesinin de konunun kendisinden çok konuyla ilgili sosyolojinin özel olarak ürettiği bilgi olduğunu belirttik. Sosyoloji, bu nedenle kendisini önce yöntem aracılığıyla tanımlamak istemektedir. Sosyoloji böylece daha önce de bilinen, tartışılan konulara bilimsel bir yöntemle yaklaştığını ve konuyla ilgili yeni bilgiler üretebildiğini öne sürmektedir.

Ancak yöntem, elbet içerikle belirlenmektedir. Yöntem, bizlerin olayların kendi aralarındaki ilişki ve bağlantıları soyut düzeyde kurabilmemize ve böylece olayların anlaşılmasına izin veren bir yaklaşım biçimidir. Yine başka deyişle yöntem olayların kendi iç mantıklarının soyut düzeyde yansıtılması aracıdır. Ve ancak bu görevleri yerine getirebilen bir yöntem geçerli ve bilimsel bir yöntem olacaktır. Bu nedenle sosyolojide yöntem konusunun taşıdığı bütün önem yanında sosyolojinin konusu olan toplum olaylarını da yakından tanımamız gerekmektedir. Sosyolojinin konusuyla olan ilişkisinin özellikleri üzerinde durduk. Ancak sosyoloji gerçek önünde kendisinden beklenen başarıyı sağlamak istiyorsa yöntem tartışmalarını konusu ile olan bağlantı içinde sürdürmek zorundadır. Konusundan bağımsız yöntem tartışmaları, sosyoloji bilim olmak niteliğini konusundan önce konuyu ele alış biçimine borçlu olmasına rağmen, bizleri pek uzağa götürmeyecektir.

Bu durumda sosyolojide yöntem konusunda öncelikle yanıtlanması gerekli bazı sorular bulunmaktadır. Sosyoloji, bize neyi anlatmaktadır? Konu aldığı olayları bize nasıl aktarmaktadır? Ve bu olayları aktarış ya da başka deyişle soyut düzeyde yeniden kuruş biçimi olayların gerçek niteliklerine ve bağlı oldukları yasalara ne ölçüde uygundur? En azından tartışmanın başlangıcında sorunların bunlarla sınırlanmadığı açıktır. Söz gelişi biraz önce

IV
TARİH
VE
TOPLUM BİLGİSİ

Sosyoloji, çeşitli nedenlerle çalışmalarında önemli güçlüklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Sosyoloji, bu güçlükleri yöntem tartışmalarıyla ve bu tartışmalar sırasında geliştireceği yeni yöntemlerle aşmak isteyecektir. Genelde yöntem de, bir yerde karşılaşılan güçlükleri sistemli bir çözümleme çabasından başka bir şey değildir.

Sosyolojinin güçlükleri çeşitli olaylardan kaynaklanmaktadır. Güçlük kaynaklarının başında ise konusunun özellikleri bulunmaktadır. Yöntemin içerikle olan yakın ilişkisi, bu güçlüklerin yöntem konusuna da yansımaya yol açmaktadır. Sosyolojinin konusu, bilindiği gibi toplum olaylarıdır. Toplum olayları ise tarih içinde gerçekleşirler ve tarihi boyuta sahiptirler. Sosyolojinin kendi geliştirdiği bilgi toplama yöntemleriyle toplum olaylarının tarihi boyutunu kavramak olanağı yoktur. Bu durumda sosyoloji, konusunu gereğince kavrayabilmek için kaçınılmaz bir biçimde tarihe başvurmak zorundadır. Yine toplum ve toplum olaylarında deney ve ilgili bilgileri doğrulama koşullarının bulunmadığına değinmiştik. Sosyolojide belli bir varsayım öne sürüp, bu varsayımın geçerliliğini araştırmak için deneye başvurmak olanağı bulunmamaktadır. Sosyoloji, belli varsayımlar öne sürmekten vazgeçmeyecektir. Varsayımlarının geçerliliğini ise ancak geçmiş olaylara daha geçerli açıklamalar sağlayabilmesi ile doğrulayabilecektir. Geçmişle ilgili daha sağlam açıklamalar getirdiğimiz ölçüde gelecekle ilgili daha geçerli öneri ve öngörülerde bulunabileceğiz. Görüldüğü gibi sosyolojide deneyin yerini tarih ile ilgili yeni açıklama ve yorumlar tutmaktadır. Üstelik tarih, sosyolojinin başlıca bilgi kaynağıdır. Toplum olayı gerçekleştiği andan itibaren tarihin konusu olmaktadır. Böylece sosyoloji ile tarih birbirleriyle içiçe bir görünüm içinde bulunmaktadır. Sosyolojinin tarih ile olan ilişkisi öbür toplum bilimlerinden farklıdır ve çok daha yakındır. Ve bunun sonucu sosyoloji, tarihin bilgi toplama yolları ile yakından ilgilenmek durumundadır.

V
İLK
DEĞERLENDİRMELER

Çalışmalarımız sırasında sık sık toplumlar arası farklılıkların varlığından söz ettik. Toplumların kendi bünyelerinde bile bir farklılaşma söz konusu iken ve olayların değerlendirilmesinde bu farklılaşmaya büyük bir önem yakıştırılırken toplumlar arasında hiçbir farklılaşmanın bulunmadığını düşünmek ya da bu olayın herhangi bir ağırlığı olmadığını savunmak olanağı yoktur. Toplumlar arası farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklara bağlı olarak toplumların farklı gelişme çizgisi izleyip izlemediği tartışması gündemde bulunmaktadır.

Toplumlar farklı gelişme çizgileri izlemiştir. Ancak bu ayrı gelişme çizgileri dünya tarihi çerçevesi içinde, dünya tarihinin zenginliğini oluşturarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişme çizgilerinin çeşitliliği hiçbir biçimde dünya tarihi birliğine karşıt bir olgu değildir. Dünya tarihinin birliği ise kolayca vazgeçemeyeceğimiz bir gerçektir. Aksi durumda birden çok dünyadan söz etmemiz gerekir. Bu durumda ise ayrı yasalara bağlı ve ayrı bir kaderi yaşayan ayrı dünyaların insanları söz konusu olacaktır. Eğer dünya tarihi birliği söz konusu değilse birden çok, en az iki ayrı dünya karşısında bulunuyoruz demektir. Bu da günümüzde toplumlar arası farklılaşmalara süreklilik kazandırmaktadır. Biribirinden ayrı ve bağımsız en az iki toplumsal kader tarihe egemen olunca toplumlar arası farklılaşmanın ve bu farklılaşmanın yol açtığı günümüz dünya dengesinin aşılabilmesi bir bilinmez soru olmaktadır.

Toplumların ayrı bir tarih izlediğini söylemek toplumların ayrı yasalara, ayrı bir gelişme çizgisine ve ayrı bir kadere sahip olduklarını savunmak anlamını taşımaktadır. Böyle bir durum, belki başkalarının işlerimize karışmasını, yol göstericilik ya da akıl hocalığı yapmaya kalkışmasını engelleyecektir. Kendi sorunlarımızda kendimiz söz sahibi olabileceğiz. Bizim öncelikle karşı çıktığımız, hem sorun sahibi olmak ve hem de sorunda ve sorunun